

A Mélypont emlékhely

Solymosi Bálint új regénye nem könnyű olvasmány, és az elbeszélés – olvasásának – nehézségei nem is fizetődnek ki folyamatosan esztétikai élmény formájában. Úgy érzem, vannak szintek, például a nyelv vagy a társadalomrajz, ahol a könyv jó, aztán van olyan, mondjuk a karakterek egyénítése, a cselekmény első felének bonyolítása, ahol nem feltűnően az, majd amikor az olvasó ezt a kétféle tapasztalatát egy további, talán poétikainak nevezhető szinten összeegyeztetve próbálja értékelni, könnyen juthat arra a felismerésre, hogy az egész mégis jó: erről a fiatalemberről, erről a korról igenis érvényesen lehet így írni.

Ez az érzés viszont, tulajdonképpen meglepő módon, nem a katarzisanak abból a bízvást megszokottnak is nevezhető mechanizmusából származik, hogy a műalkotás – ez esetben mondjuk a témájánál, egy falusi szegénységben élő fiatalember Szegedre, majd Budapestre kerülésének történeténél fogva is – letaglózza az olvasóját, majd a művészi megalkotottság magas fokának révén valahogy mégiscsak felemeli, lehetőleg magasabbra is, mint ahol az olvasó az olvasás előtt tartózkodott.

A *Vakrepülés*hez sokfelől lehet közelíteni. Egyrészt például Solymosi Bálint pályája, másrészt a kortárs irodalom tendenciái felől vagy tematikusan és formai szempontból. Ami az író pályafutását illeti, Solymosi talán nem túl népes, de annál lelkesebb olvasóközönsége az új re-

gényt az *Életjáradék* megjelenése, 2007 után kezdhette várni. Érdekes, hogy ez nem szükségszerűen jelenti azt, hogy a tavaly kiadott *Vakrepülés*en a szerző tizenkét évig dolgozott volna. Ennél ugyanis sokkal tovább. A *Népszavában* február elején megjelent, Rác I. Péternek adott interjújában ezt mondja a könyvről: „Ha úgy vesszük, az első prózai munkám, ugyanis negyven évvel ezelőtt keztem el lejegyezni azokat az érdekesítőnek gondolt történeteket, amik alapján aztán megíródott, mert már a 70-es évek végén, a 80-as évek elején megvolt a regény ötlete; semelyik korábbi prózámhoz nem volt ennyire régi jegyzetanyagom.”

Tovább árnyalja a képet, hogy a *Holmi* 2011. szeptemberi számában már jóval az *Életjáradék* megjelenése után közölt *Tanyán* című írás, alcíme – *Fejezet egy készülő regényből* – ellenére nem szerepel az új könyvben. A hosszú elbeszélés, amelynek terjedelme a kötetben jó húsz oldalra rúgna, a *Vakrepülés* végleges formáját tekintve csakugyan nem illik a regénybe: a kerek történet minden töredezettségtől mentes, egyenes vonalú elbeszélését a lazább szerkezete kivetné magából, ráadásul alighanem a cselekménye is később játszódik a lényegében a hetvenes évek második felére kiterjedő regényidőnél, illetve a megírás valamiért 1994-re datált idejénél is.

Ugyanaz a helyzet a 2012 augusztusában ugyancsak a *Holmiban* megjelent, még terjedelmesebb, tu-

lajdonképpen már egy egész fejezetnyi terjedelmű *Urubuval*, amely alcíme szerint szintén „részlet”, és amelynek a szerkezete, elbeszélés-módja már inkább megfelel a *Vakrepülésének*: ebben az esetben a történetnek a hetvenes éveknél későbbi – a rendszerváltás idején játszódó – cselekménye lehet az indok, amiért végül is ez a szöveg sem szerepel a regényben.

Annál érdekesebb, hogy már 1998-ban, csaknem tíz évvel az *Életjáradék* megjelenése előtt napvilágot látott a *Holmiban* egy *Vakrepülés* című szöveg – mindent egybevetve az ember nem érti, hogy Solymosi miért maradt ki a folyóiratnak könyvként is emléket állító, háromkötetes *Holmi*-antológiából –, amely alatt viszont nem szerepel arra utaló alcím vagy megjegyzés, hogy egy nagyobb mű részlete lenne, mégis benne van, ha jelentősen átírva, meghúzva és kibővítve is, a könyv végleges szövegében.

Solymosi tehát valóban hosszan dolgozott új (rég) regényén, és az előmunkálatok ismeretében úgy tűnik, a folytatáshoz is jócskán van nyers-, sőt tulajdonképpen egyáltalán nem is olyan nyers anyaga.

A kortárs irodalom tendenciái felől nézve a *Gerillaregény* alcímet viselő könyv egyrészt a szerző kicsit talán idősebb kortársainak, a posztmodernként is azonosítható prózairók Esterházy utáni nemzedékének munkáival mutat szoros rokonságot: az elbeszélőt, illetve főhőst erősen reflexív, átintellektualizált személyesség jellemzi, a regény tematikája hétköznapi, cselekménye – legalábbis egy idő után – mozgalmas, szerkezete nem lineáris, nyelvi megformálásának szintje magas. Egészében

véve – ellentétben a Solymosinál sokkal fiatalabb Bartók Imre *Jerikó készül* című könyvével is, amellyel fejlődésregényként és motivikusan is rokonságban van – inkább érzelmi, mintsem filozofikus. Mindezek mellett az életrajzi tematika, illetve a leírt korszak miatt is Kukorelly Endre, Németh Gábor vagy Garaczi László egyes művei mellé állítható, olyannyira, hogy ha valaki ennek a három írónak egyszerre rajongója, akkor egészen biztosan élvezni fogja a *Vakrepülést* is. Ha a pontosság helyett inkább érdekesen akarnék fogalmazni, egyenesen azt is lehetne mondani, hogy Solymosi bizonyos pontokon tulajdonképpen egy népi Garaczi. (Vagy, máshonnan nézve, egy megvadult Grecsó.)

Szerkezetét, elbeszélés-módját tekintve a korábbi regény, az *Életjáradék* is közel állt az előbbieik műveihez, de témájánál fogva inkább *A kilencedik* című Barnás Ferenc-regénnyel és Borbély Szilárd *Nincstelene*kjével állítható párhuzamba. Poétikája és antropológiája azonban nem sokban közös ezekkel. Igaz, az *Életjáradék* főhőse Borbély elbeszélőjéhez hasonlóan mélyszegénységben, döngölt padlójú házban, mosolytalan anyával, a „sparher” melegénél nő fel, de mindez, kiegészülve a valamiféle másság nehezen megragadható érzetével, nem vezet egy teljesen sötét antropológiához, mint Borbély regényében. A *Nincstelene*k főszereplőjéhez hasonlóan Solymosi regényhőse is úgy gondolja, hogy a „mi családunk más, és, nem beszélve róla, én is más vagyok”, csakhogy Borbély hőstől eltérően erre a gondolatra, úgy tűnik, nem épít fel külön, a külvilággal lényegében összeegyeztethetetlen, teljesen

magányos identitást. Mindenesetre a *Vakrepülés* megjelenésének remélhetőleg afféle járulékos haszna lesz, hogy bizonyára érdeklődést gerjeszt majd az értékeihez képest oly kevésbé ismert korábbi Solymosi-regény iránt is.

Annál is inkább, mert az új könyv bizonyos szempontból a korábbi folytatásának tekinthető. Az *Életjáradék* főhőse, a szegény falusi környezetben élő gyerek itt már érettségi előtt áll, illetve túl is van rajta, és bekapcsolódik Szeged, majd Budapest alternatív, underground kulturális életébe. A család szerepe némileg elhalványul, és – legalábbis a könyv első felében – inkább az érett Kádár-kor társadalmába való beilleszkedésre képtelen vagy azt elutasító baráti kör életét ismerjük meg, főképp az egymást váltó bulik, italozások és szerelmek kulisszái, de nem kevésbé egy meglehetősen mély és részletesen megrajzolt társadalmi háttér előtt. A könyv egyik nagyszerű jelenete például egy alighanem tipikus Kádár kori rendőrségi kihallgatást mutat be, amely különben már ismerős lehet Solymosi *Detonáta* című novelláskötetének egyik darabjából is.

A kritikának legkésőbb Borbély regényének megjelenése óta visszatérő szólama a referenciális, hovatovább szociografikus olvasás problémája, vagyis az a jelenség, hogy a nyelvközpontú irodalomszemléleten nevelkedett kritikusok sokszor nem tudtak mit kezdeni azzal, amit az újabb elbeszélő próza egyes darabjaiban valóságcentrikusnak, valamiféle realizmusnak érzékeltek.

Solymosi új könyve talán még élesebben veti fel ezt a kérdést. Az olvasónak ugyanis az a meglehetősen

szokatlan érzése támadhat, hogy olyan sok mindent megtud a könyvből a hetvenes évek társadalmáról, amennyit korabeli realista alkotásokból sem, miközben kompozícióját, poétikáját vagy nyelvét tekintve a regény határozottan posztmodern jegyeket mutat. Olyannyira, hogy bizonyára a *Vakrepülés*re is jól illenek azok a szavak, amelyek a Németh Gábor első három könyvét *Az elnézhető látkép* címmel összegyűjtő kiadás fülszövegében ajánlanak befogadói stratégiát: „Olvasd úgy a történeteket, mintha verseskötetet olvasnál, és nem fog eszedbe jutni, hogy másként is lehet.”

Azzal, ahogy Solymosi könyve olvastatja magát, mintha ahhoz a kérdéshez is hozzászólna, amelyet Takáts József szavaival (*Várakozás a realizmusra*, *ÉS*, 2016. jan. 29.) így lehet összefoglalni: „Az inga, amely mostanában visszaleng, nem Kosztolányi–Móricz-inga [...], hanem a metafikciós-kombinatorikus próza és a realista próza ingája. A realizmus iránti írói-kritikusi várakozásban, azt hiszem, többféle igény találkozik össze. A »prózaforradulat« terhétől való szabadulás vágya. A társadalom állapota feltárásának kívánalma. A történetmondás rehabilitálásának szándéka. Az irodalomnak mint politikai cselekvésnek az újraértelmezése. Radnóti Sándor remek megfogalmazásával összefoglalva: a vágy, hogy az irodalmi tény újra társadalmi ténnyé váljon.”

Annál érdekesebb, hogy vannak olyan kritikus hangok, amelyek elutasítják a társadalmi mozzanat jelentőségét, és még az úgynevezett szegénységirodalom körébe tartozó művek esetében is olyan óvatosan kerülgetik a bennük megképződő

valóságot, mintha az mindenképpen eltérítene, sőt vakvágányra terelné a mű tisztán esztétikai élvezetét. Pedig az esztétikai és az etikai szférát valószínűleg nem érdemes ilyen élesen különválasztani. *Hamisítás* című remek könyvében Radnóti Sándor Kantot idézi, mondván, hogy amikor szép madárdalt hallunk, majd kiderül, hogy csak egy pásztorfiú furulyázik, a dal hiába ugyanaz, mégis csalódást érzünk. A két szférának ugyanilyen összefüggésére utal az a tapasztalat, amikor valaki csak akkor tudja elfogadni a művészetben a visszataszítót, ha a mű az etikai inzultusért esztétikai élménnyel fizet, mert az alkotást különben csak otromba giccsnek érzi.

A valóság és az irodalom viszonyát, úgy érzem, azokkal a megfontolásokkal lehet a leginkább összebékíteni, amit éppen Borbély Szilárd *Nincstelene*k című regényével, pontosabban a regény társadalmi összefüggésével kapcsolatban Bojtár Endre fogalmazott meg a 2000-ben: „hát van az olvasóközönségnek más forrása, mint a (szép)irodalom (a művészet) »ahhoz, hogy akár történelmileg, akár szociologikusan tájékozódhasson világa felépítettsége iránt?»” Majd a határozottan nemleges válasz után – „Bizony, hogy nincs” – így folytatta: „valójában (ha egyáltalán, akkor inkább) fordítva: az irodalom (a művészet) teremti, hozza létre a tényeket (eseményeket stb.), azáltal, hogy nevet ad a valóságnak, megnevezi azt. Nemcsak az »olvasóközönség«, de a történész sem nyúl a forrásokhoz, ha szépirodalmat olvas. S bizony egy tény (esemény stb.) attól válik történelmileg/szociológiailag hitelessé, valóságossá, igazzá, hogy egy jó, esztétikailag értékes irodalmi

mű ki- és megjelölte. (Így függ össze esztétikai érték és a »világ felépítettsége«.) A török hódoltság a magyar olvasóban az *Egri csillagok* közvetítésében rögzült, nem pedig mondjuk Hegyi Klára kitűnő tudós tanulmányai révén; hazánk 1945-ös felszabadulását az olvasóközönség *A tizedes meg a többiek* kameráján keresztül látja.”

A *Vakrepülés* szempontjából megfontolandó, amit Solymosi Rácz I. Péternek mondott: „föl sem került bennem, hogy visszaemlékező, avagy önterápia-szerű írás legyen”. Mint mondja, épp ellenkezőleg, „a lehető legkevesebb külsődleges eszközzel, támasztékkal” akarta megírni a könyvet. Ehhez az eseményektől való írói távolságtartáshoz szükséges „minimális reflexió”-t a megírásnak a regényben ugyancsak tematizált ideje, 1994 biztosította. Alkotáslélektanilag ezt indokolja, hogy a szerző különben is akkoriban dolgozott a könyvön a legtöbbet, az olvasó perspektívájából pedig érdekes szimmetriát teremt, hogy az 1977 környékén játszódó regény hőse 1994-ben épp kétszer olyan idős, mint a fő cselekményszál idején.

Idézett interjújában Solymosi ezt mondja a *Vakrepülés* remélt hatásáról: „Azt akarom elérni, hogy az olvasónak egy nagyon erős élménye legyen a könyvet forgatva, egyben önmagából is teljesen ki legyen forgatva. (...) Ez lehet nyomasztó, hogyne, hisz nem a közkeletű témák kerülnek elő. Nem gondolnám, [hogy] ez bárkinek ártana.”

Honnan származik ez az erős élmény? A könyv érzésem szerint nem hozza zavarba az olvasóját alapvetően visszaemlékezésre épülő, de

nem lineáris szerkezetével, a köznyelvtől jól érzékelhető távolságot tartó, igencsak megalkotott nyelvvel vagy – Takáts József Solymosi kicsit idősebb pályatársaival kapcsolatos megfogalmazásával szólva „mérsékelt posztmodernségű”-nek nevezhető – poétikai megoldásaival. Ami az olvasót előfeltevése felülvizsgálatára készítheti, az leginkább a szereplők, különösen a főszereplő személyisége. Akár bravúrosnak is nevezhető, ahogy az író egy ilyen elég kevésbé rokonszenves, a húszévesek mindenkori közhelyességétől sem éppen mentes figurára ilyen felkavaró regényt tudott építeni. Ez a falusi szegénységbe és nehéz családi körülmények közé született fiú – az édesapja hol börtönből, hol idegosztályról tér haza – nem akar belépni az érett Kádár-kor társadalmába. Ettől azonban még nem lesz érdekes. Sőt, van benne valami olyan nyegle, enervált nem akarás, amit a képzőművészet terén megmutatókozó tehetsége sem tud egészen az olvasóval elfogadtatni: „Munkaképességem a születésemtől fogva nem változott, soha nem is gondoltam magam munkára képesnek, egy értelmes életre törekvő embernek találtam magam”. Egyáltalán nem váltja ki azt a rokonszenvet, amit más típusú könyvekben akár egy maffiafőnök vagy egy bérgyilkos is megkap az olvasótól, és talán azért nem, mert ezeknek a figuráknak van egy mindenféle nehézség legyőzése révén elérendő céljuk, amellyel – igen, akár a de Gaulle elleni merény-

let Sakál által dédelgetett tervével is – az olvasó képes azonosulni. A *Vakrepülés*ben, a benne ábrázolt korban és életekben nincs igazi tapintható cél, csak nehézségek. A hős szinte mindenre nemet mond, és amire igent is tudna – „egy értelmes élet”, az a múlt század hetvenes éveiben játszódó történetben rendkívül homályosnak és megragadhatatlannak mutatkozik.

Aligha véletlen, hogy a könyv legemlékezetesebb jelenetei gyakran az erőszak különböző megnyilvánulásait írják le: ilyen a már említett szegedi rendőrségi kihallgatás vagy az az epizód, amikor a főhős pesti albérletéből eltűnnek az értékei, és miután kiderül, hogy a főbérleők a bűnösök, a főhős apja – börtönben kifejlesztett készségeit kihasználva – brutálisan inzultálja a tetteseket: „Előveszi a farzsebéből a bicskáját, kinyitja, és levágja a főbérleő fülét. Meg akarja vele etetni, mert nem figyel rá.”

Magyarországnak a Szegedhez tartozó Gyálaréten található Lúdváron kimért legmélyebben fekvő pontja így tesz szert szimbolikus jelentőségre. „Itt is lehet, ott is lehet” – mondja a főszereplő, arra utalva, hogy a hivatalos Mélypontot, Tiszaszigeten, pontatlanul mérték ki, és az valahol odébb van, majdnem egy méterrel még annál is mélyebben.

Solymosi Bálint: *Vakrepülés*. Budapest, 2019, Kalligram Kiadó. 376 oldal, 4399 forint.